

ZİYA GÖKALP

Cilt : 9

Ocak - Mart 1988

Sayı : 49

ZIYA GÖKALP'DE BARİŞİN SOSYOLOJİK TEMELLERİ*

Doç. Dr. Mahmut TEZCAN

«Size ne kadar güç gelse
bile, insanlarla barış
içinde olun».

Havari PAULUS

Büyük Türk düşünürü Ziya Gökalp, sosyolojinin tüm dallarıyla ilgilenmiş çok yönlü bir kişidir. Onun sosyolojik görüşleri birçok incelemelere konu olmuştur. İçinde bulunduğumuz Barış Yılı'nda onun barış açısından bazı görüşlerini yeniden değerlendirmek istiyoruz. Gökalp'in bu konudaki görüşlerini, «Yurt içinde barış, istikrar» ve «Yurt dışı, milletlerarası ilişkiler açısından barış» olarak iki kısımda ele alabiliriz.

Gökalp, barış konusuyla hem doğrudan, hem de dolaylı yollardan ilgilenmiştir. Biz bu çalışmamızda onun bu konudaki her iki yaklaşımını da ele almaya çalışacağız.

I. YURT İÇİ KONULAR AÇISINDAN BARİŞ

Gökalp, özellikle «Eşitlik» değeri üzerinde durmuştur. Pek çok alanlarda eşitliğin benimsenmesi, gerek yurt içinde, gerekse uluslararası ilişkilerde barış ve huzuru sağlar. Esasen yurt içinde barış ve huzur, demokratik ülkelerde ve bizde anayasalarda ifadesini bulmuştur. Bu değerın gerçekleştirilmesi barış ve huzurun kaynağı sayılabilir. Kendisi de yaşamı boyunca bu düşüncelerin gerçekleşmesi için çaba sarfetmiştir.

Gökalp, eşitliği çok çeşitli alanlarda ele almıştır.

a) Irklar Arasında Eşitlik

Gökalp, halkçılığı savunurken insanların eşit olması şartını ileri sürer. Özellikle, ırklar arasındaki eşitsizliklerin yaygınlığına değinen Gökalp, siyah, sarı, kırmızı ve beyaz ırkların çeşitli ülkelerde sorunlara yol açtığını belirtir. Bu konuda Durkheim'e atıfta bulunan Gökalp Durkheim'in toplumsal karakterin, içinde yaşanan toplumdan eğitim yoluyla kazanıldığına değinir. İşte ırklar arasında aşılmasız uçurumlar olmayışı da böyle açıklanabilir.¹ Çünkü ırk yargısı toplumsal bir olgudur. Aşağı görülen ırkların dünyadaki çeşitli başarıları (savaşçılık, ekonomik gelişme, irfan bakımından) onların üstün sayılan ırklardan hiç de ge-

(*) 18 Mart 1986 tarihinde Ziya Gökalp'in doğumunun 110. yıldönümü dolayısıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kütüphane Salonunda verilen konferans metnidir.

ri kalmadıklarını göstermektedir. Amerika yerlileri, bir zamanlar, Meksika ve Peru uygarlıklarını ortaya getirdikleri gibi, Mısırlılar, Asûrîler, Çinliler, Türkler, Moğollar, Araplar da yüksek kültürler ve uygarlıklar yaratmışlardır². Ona göre her ırkın uygarlığın en yüksek kademelerine yükselebileceğini olaylar göstermektedir. İlerleme ve gelişme sadece Avrupa ırkına özgü değildir. Avrupa ırkına mensup nice kavimler uygarlıkça geri bulunduğu gibi, Avrupalı olmayan gelişmiş uygarlıklar da vardır. O halde ırklar arasında eşitlik olamayacağı yargıları bilimsel değildir. Ona göre, Halkçılığın birinci ilkesi ırklar arası eşitlik olmalıdır³.

b) Kadın Erkek Eşitliği

Kadın-erkek arasındaki eşitsizlikleri toplumsal nedenlere dayandırır. Böyle bir eşitsizlik bir toplumda mevcutsa bunu toplumsal inkılaplarla değiştirebilir. Bugünkü toplumlarda kadın-erkek eşitliği çabaları son derece normaldir⁴. Halkçılığın bir başka ilkesi de budur. İkisi arasındaki eşitsizliğin kaynağı dini değer yargılarıdır.

c) Kastların Eşitliği

Bazı toplumlarda birbirine eşit olmayan kastların varlığı, tamamen dinden kaynaklanmaktadır. Bu da bizzat toplum tarafından oluşmakta idi. Kastlar arası ilişkiler yasaktı ve kastlararası eşitlik yoktu. Bunu kaldırmak da yine toplumun maşerî görüşüdür⁵. O halde bu tür bir tabakalaşma sistemi, dinsel, tarihsel nedenlerle bazı ülkelerde varlığını sürdürmüştür. Şüphesiz bunlar eşitsizlik kaynağı olarak mevcuttur.

Gökalp'in, Millî dayanışmayı güçlendirmek konusundaki açıklama- larını da yine yurt içinde barışı sağlamanın yollarından birisi olarak belirtilebilir. Ona göre, vatanımızı nasıl seviyorsak millettaşlarımızı da öylece sevmeliyiz. Bütün millettaşlarını sevmeyen bir adam, milletini de sevmiyor demektir⁶.

Aydınlar ve Halk

Bu iki grubun da birbirleriyle olumlu ilişkileri, dayanışmayı güçlendirir ve dolayısıyla barış, huzur sağlanır. Bu konuda şöyle der: «Şimdiye kadar münevverlerin halkı ve halkın münevverleri sevmesi mümkün değildir. Çünkü, terbiyelerini, münevverler, Osmanlı medeniyetinden, halksa, Türk harsından almışlardı. Ayrı terbiyelerle yetişen iki sınıf bir-

(1) Gökalp, Ziya: «İrklar Arasında Müsavilik», Makaleler 9, s. 56.

(2) Gökalp, a.g. yazı, s. 56.

(3) Gökalp, a.g. yazı, s. 57.

(4) Gökalp, «Kadınla Erkeğin Müsaviliği», Makaleler 9, s. 66.

(5) Gökalp, Z.: «Kastların ve Sınıfların Müsaviliği», Makaleler, 9, s. 70.

(6) Gökalp, Z., Makaleler 4, s. 62.

birini nasıl sevebilir? Bundan başka, münevverler sarayın bendeleri idiler, memur oldukları zaman halkı soyarak sarayın israf ve sefahatına hizmet etmekten başka birşey düşünmezlerdi. Tabii, bu cihetten de mazlum halk onları sevmezdi. Aralarında rekabet, hased, çekememezlik gibi ihtiraslar bulunduğu için bizzat münevverler de birbirlerini sevmeyizlerdi. Memleketimizde birbirini seven yalnız halktan olan fertlerdi ve eski devirde millî tesanüt yalnız bu öz Türklerin samimi sevişmesine istinat ediyordu.»⁷

Vatanî Ahlâk-Medenî Ahlâk

Gökalp'in vatanî ve medenî ahlâk ayrımı da konumuzla ilgilidir.

Medenî ahlâk, önce millettaşlarımızı, sonra dindaşlarımızı, en sonra da bütün insanları sevmek ve muhterem görmek demektir. Bütün bu bireylerin hayatına, mülkiyetine, hürriyetine, haysiyetine tecavüz etmemek medenî ahlâkın önerdiği görevlendirdir.⁸

Vatanî ahlâk ise, sevgilerimizin, vatan çerçevesinde yoğunlaşmasını ifade eder⁹. Medenî ahlâk ise, bunların yavaş yavaş millet hudutlarını aşarak ümmet hudutlarına ve onu da aşarak milletlerarası, bütün insanlık âlemine genişleme ve yayılma demektir. Bazen bu iki ahlâk arasında ihtilâf ve çelişki de olabilir. Örneğin savaş zamanlarında vatanî ahlâk güçlenerek medenî ahlâkı sönük bir duruma getirir. Uzun barış devreleri de yalnız medenî ahlâkı kuvvetlendirerek vatanî ahlâkı zayıflatır. O halde Gökalp'e göre önce millettaşlarımızı sonra, ümmettaşlarımızı, sonra medeniyettaşlarımızı ve nihayet bütün insanları görmemiz ve onları derecelerine göre sevmemiz gerekir¹⁰. Sonuç olarak millî dayanışmayı güçlendirmek için, vatanî, medenî, meslekî, ahlâkların güçlendirilmesi, yükseltilmesi gerekir.

Büyük Adamlar

Gökalp, bir toplumda «Büyük Adamlar» dediği kişileri ikiye ayırır¹¹.

a) Yenilikçiler (müceddidler) Reformcular. Bunlar ortaklaşa millî duyguların temsilcileridirler.

b) Yaratıcılar (Mübdiler) - Toplumda ilerleme sağlayan, kültürde yenilik yaratan kişilerdir.

Gökalp'in bu ayrımında her bir gruptakiler toplumda barış ve huzur açısından önemli derecede role sahiptirler. Özellikle bu kişilerin yetenekleri, getirdikleri düzenlemeler ve iyi niyetli liderler olduklarında toplumda başarı sağlama bakımından önem taşırlar.

(7) Gökalp, Z., Makaleler 4, s. 62.

(8) Gökalp, Z., Makaleler 4, s. 63.

(9) Gökalp, Makaleler 4, s. 63.

(10) Gökalp, Z., Makaleler 4, s. 64.

Çağdaşlaşma

Gökalp'in çağdaşlaşma konusuna verdiği önem de barış açısından olumlu olarak yorumlanabilecek bir husustur. Gökalp, çağdaşlaşmayı batılılaşma ile özdeş olarak görür. Bu anlayış, ona göre Batı Avrupanın teknoloji ve bilimini ithal etmek anlamına gelir¹². Sanayileşmek ve makineleşmek şüphesiz çağdaşlaşmanın uygulamaya yönelik sonuçlarıdır. Fakat Türkleşmek, İslâmlaşmak ile çağdaşlaşmak nasıl bağdaşır? Bu üçünü ayıran sınırlar nelerdir Ona göre ölçüler maddiyat ve maneviyat kavramlarıdır. Örneğin eğitim sisteminde batı uygulamaları teknik olarak ve yaklaşım yönetimi olarak alınacaktır. Ancak manevî eğitim alanında Türk kültürü ve İslâm dini esas olacaktır. Yani ona göre eğitim, maddî planda batıya göre olacaktır.

Gökalp'in bu görüşü eleştirilmektedir. Çünkü, batının tekniği gelince, beraberinde manevî yönlerini de getirmektedir. İkisini birbirinden kesin biçimde soyutlamak mümkün değildir. Bu konuda Atatürk de Gökalp'e ters düşmektedir.

Eleştirilere rağmen yine de toplumun çağdaşlaşması çabaları şüphesiz barışın sağlanması bakımından öneme sahiptir. Kalkınma çabalarının gerçekleştiği toplumlarda barış ve huzur da ortaya çıkar. İşsizliğin, ekonomik gelişmemişliğin yarattığı huzursuzluklar, bunalımlar bir ölçüde azalır.

II. MİLLETLERARASI DÜZEYDE BARİŞ

Gökalp, milletlerarası barışı da savunan bir düşünürdür. O, emperyalizmin ve bundan doğan savaşın yeryüzünden kalkması ve milletlerin kardeş gibi birbirleriyle sevişmesi ve yardışlaması gerektiğini savunur¹³. Bu açıdan bakıldığında Gökalp, tamamen barışçı bir düşünürdür.

Gökalp dâima harsı üstün tutan bir yazar olarak, Fransız, İtalyan, Rus, Türk Arap, İran, Hint, Çin, Japon gibi milletlerin bütün dünya için birer güzel hars bahçesi olduklarını söyler¹⁴. Birbirinden ayrı ve orijinal olan bu harsların korunması için de milletlerin barış içinde olması gerekir.

Barış konusunda aynen şöyle söylüyor: «Milletler birbirlerine tabiaten düşman değildir, bilâkis dostturlar. Milletleri birbirine düşman yapan, mutaasıp papazlarla, emperyalist ve kapitalistlerdir. Bunlar orta-

(11) Gökalp, Ziya: Makaleler 7, s. 123.

(12) Çakmak, Ahmet: «Ziya Gökalp ve Çağdaşlaşmak» Sosyoloji Konferansları, 14. kitap, s. 56.

(13) Gökalp, Z.: Milletlerin Sevişmesi», Makaleler, 9, s. 73.

dan çekilirlerse, milletler birbirini kardeş gibi seveceklerdir»¹⁵. Böylece Gökalp, barışı bozan etmenleri de belirtmiş oluyor.

Gökalp, milletler arası barış bakımından çok önemli olan **Milletlerarası kuruluşların** gerekliliğine inanır. Bunun için dünya kamu oyunun millî kamu oyundan zayıf olmaması gerektiğine değinir¹⁶. Milletlerarası kuruluşların hangi niteliklere sahip olmasını belirtmiştir. Hür milletlerin manda altına alınıp esaret içinde ezilmesini kabul eden bir hey'ete, Milletler Cemiyeti denilemeyeceğini, kadınlar ve çocuklar üzerine uçaklarla bomba atılmasını kabul eden bir kamu oyuna dünya kamu oyu denilemeyeceğini söyler. Ona göre her devlet, istiklâlden ve egemenliğinden bir kısmını terk ederek bir **Dünya Devleti'nin** tabiyeti altına girmeyi kabul etmelidir. Bu dünya Devleti, yalnız Avrupa olamaz. Çünkü Avrupa kamuoyu, dünya kamu oyu demek değildir. Ancak Avrupalı, Asyalı, Afrikalı, Okyanusyalı ve Amerikalı ne kadar ilkel, gelişmiş ve orta derecede aşiretler ve milletler varsa, bunların hepsinin temsilcilerinden oluşan bir meclise güvenilebilir. Onun zamanındaki Milletler Cemiyeti bu nitelikte değildi. Yine ona göre bu kuruluşun yasama, yürütme ve yargı güçleri olmalıdır. Yasama yetkisini Dünya Parlamentosu dünya kamu oyu doğrultusunda hür ve serbest olarak tartışmalıdır. Bunun üyelerini de hür ve bağımsız üniversiteler, Barolar, Tabip Dernekleri, Öğretmen Dernekleri gibi ilmî ve ahlâki kuruluşlar seçmelidir. Yoksa bunları siyasî hey'etlerin seçimi hiçbir işe yaramaz¹⁷. Bu parlamento, kendi üyeleri arasından bir Dünya Kabinesi seçmelidir. İcra gücü bu milletlerarası kabineye verilmelidir ve askeri gücü de olmalıdır. Bu güç diğer milletlerinkinden daha güçlü ve daha zengin olmalıdır. Ayrıca siyasî ve ekonomik dâvaları tarafsız ve adilâne bir şekilde çözümleyebilecek Dünya Mahkemeleri gerekir. Dünya kabinesi, bu Milletlerarası mahkemelerin verdikleri hükümleri icra ile mükellef olmalıdır¹⁸.

Gökalp'ın bu konudaki görüşlerinin tamamına katılmak mümkün olmasa bile yine de uluslararası kuruluşların pek başarılı olmadıkları da günümüzde bir gerçektir. Şimdi Birleşmiş Milletler mevcut. Bu kuruluş, pek çok katkısı olmakla birlikte, yine de pek çok uluslararası sorunların çözümünde başarılı olamamıştır.

Gökalp, **Dinin** de barış açısından yorumlanabilecek önemli bir rolüne değinir.

(14) Gökalp, a.g. yazı, s. 76

(15) Gökalp, Z.: A.g. yazı, s. 76.

(16) Gökalp, Z.: Milletler Cemiyeti, Makaleler 9, s. 134

(17) Gökalp, Z.: a.g. yazı, s. 135

(18) Gökalp, a.g. yazı, s. 136.

Hristiyanlığın inhisarcı bir din olduğunu, kendisinden başka hiçbir dinin yeryüzünde yaşamasına razı olmadığını belirtir. Hristiyanlık dışı bir din insanıyet için bir şerdir der. Böylece İslâmiyete düşman olunmuştur diyor.¹⁹

Gerçekten Avrupalının İslâmiyete karşı olumsuz tutumu, bir açıdan barışı önleyen bir etmen olmuştur.

Oysa İslâmiyet, kendinden başka dinlere de saygı duyar. **Ehl-i kitap** adını verdiği Hristiyanlık, Yahudilik, Sabiilik gibi dinlere de önem vermiştir. Bunları müslümanlara denk bir hukukla korumuştur. Onları hoşgörü ile karşılamıştır²⁰. Bu yönü ile İslâmiyet demokratik bir dindir. Böylece Gökalp, «Hristiyanlığın aleyhimizdeki düşmanane siyaseti, dinî husumetten ileri geliyor» sonucuna varır²¹.

Gökalp, İngilizleri çeşitli yazılarında emperyalist özellikleri ile eleştirmiştir.²²

Gökalp, Batının Milletlerarası kuruluşlar sloganlarına karşı kuşku duyar. Bunu Heyd şöyle açıklıyor: «Türkler, Ortaçağlardan bu yana, Avrupalılar nezaman milletler arası federasyondan söz ederlerse bunun Hristiyan milletler arasında bir cephe kurma anlamında olduğunu ve bu tür milletler arası sözleşmelerin tek amacının sadece bu ülkelere haklar ve ayrıcalıklar vermeye yöneldiğini deneyimlerle öğrenmiştir.²³

Bu husus bugün bile geçerliğini korumaktadır. Türkler, üyesi oldukları bu tür kuruluşlardan asgari ölçüde yararlanmaktadırlar. Layık bir ülke olarak bu kuruluşlara üy olduğumuz halde Avrupa ile ilgili sorunlarda Türkler daima dışlanırlar ya da aleyhlerine kararlar alınır. Avrupalıların bize karşı duygusal davranışları, kalıp yargıları, propagandalara maruz kalmaları ve politik oyunları her zaman Türklerin aleyhine durumlar yaratmaktadır.

Gökalp, İslâmcı görüşlerden uzaklaştıkça, Avrupa'nın saldırılarını dinsel fanatizmle değil, onların siyasal emperyalizmine yüklemeye başlamıştır. Gökalp, imparatorluklar döneminin son bulduğuna ve bu tür rejime sahip tüm milletlerin er geç ayaklanarak milli egemenlik için mücadele edeceklerine inanmıştır²⁴. Türkler, Müslüman toprakların koloniyel yönetimin yeni biçimi olan manda yönetimine terkedilmesi-

(19) Gökalp, Z.: Makaleler 7, s. 148.

(20) Gökalp, Z.: a.g.e., s. 148

(21) Gökalp, Z.: a.g.e., s. 149

(22) Gökalp, Z.: a.g.e., s. 153

(23) Heyd, Uriel: Türk Ulusçuluğunun Temelleri s. 146.

(24) Heyd, a.g.e., s. 147.

ne karşı gelmişlerdir. Gökalp, tüm imparatorluklar kalkmadıkça dünya barışının da kurulamayacağını ileri sürer. Her millet kendi bağımsız devletini kurmalıdır²⁵.

Türkiye'nin milletlerarası ilişkilerdeki yeri, dış düşmanlara karşı milletin bütün bölümlerinden oluşan bir birleşik cephe gerektirmektedir.

Gökalp, iktisadi farklılıkları gidermeyi önerir. Heyd'in dediği gibi, bireyin özgürlüğü ve ekonomik haklarıyla eşitlik ve toplumsal adaleti birleştiren bir plân aracılığıyla kapitalizm ve sosyalizmi bağdaştırmaya çalışmıştır. Bu programa, «Tesanütçülük» ve «Toplumsal halkçılık» adını verir.²⁶ Bununla çeşitli sınıflar arasında barışve işbirliği sağlamak istemiştir.

Ona göre dayanışmanın kökleri Türk geleneklerinde bulunur.

Dayanışma sınıf çatışmasına son verilmesini, herkese eşit eğitim ve çalışma fırsatı sağlanmasını gerektirir. Bu amaçla sınıfların kaldırılmasını ve bunların yerini, halk arasında karşılıklı işbirliğini geliştirecek olan meslek birliklerinin almasını önermiştir²⁷. Bunlar aynı işde çalışanlardan oluşacaktır. Ahi birlikleri, esnaf loncaları bu tür geleneksel kuruluşlardı.

Sonuç

Doğumunun 110. yıldönümünde kendisini saygı ile andığımız ünlü Türk sosyoloğu ve düşünürü Gökalp, barışçı, uzlaştırıcı bir kişiliğe sahipti. Onun hem yurt içi hemde milletlerarası düzeyde barışı sağlama konusundaki çabaları, hem eylem, hem de düşünce düzeyinde daima anılacaktır. Barış yılında onun bu konudaki görüşleri de ayrı bir anlamlılık kazanmaktadır.

Dünyamızda çeşitli dönemlerdeki liderlerin mutlu bir gelecek yaratmak için çalışmadıkları bir gerçektir. «Hâla barıştan yoksun bir çağda yaşıyoruz. Hâlâ bir ulus, diğer ulusların baskı ve tehdidi ile karşılaşmaktadır. Bütün uluslar kendi savunmalarını sağlamak için korkunc silâhları kullanmayı hâlâ kaçınılmaz bir hak saymaktadır»²⁸ Ancak bu şekilde yaratılmış bir güven atmosferi içinde her iki savaşın ortaya çıkarmış olduğu sorunların akıl yolundan çözümü sağlanabilir²⁹.

(25) Heyd, a.g.e., s. 147.

(26) Heyd, a.g.e., s. 166

(27) Heyd, a.g.e., s. 168

(28) Schweitzer, Albert: Uygarlık ve Barış, s. 56

(29) Schweitzer, a.g.e., s. 57

.....Ulusların kaderlerini ellerinde tutanlar içinde bulunduğumuz durumu daha güç bir şekilde sokacak ve bizi daha fazla tehlikeye atabilecek şeylerden sakınmaları gerektiğini düşünseler..... Havarî Paulus'un emsalsiz sözünü: «Size ne kadar güç gelse bile, insanlarla barış içinde olun» düsturunu benimsiyebilseler... Bu söz, yalnız fertlere aynı zamanda uluslarara da racıdır. Barışın, sürüp gitmesi için elele vererek güçlerinin en son sınırına kadar çalışsalar ve akıla, barışı kuvvetlendirmesi ve etkili kılması için zaman bıraksalar...»³⁰

Konumuzla ilgili olarak Albert Schweitzer'in yine şu sözüne katılmamak mümkün değildir.»

Barış yolunda verilen kararın derhal benimsenip uygulanması gerekmektedir. Bunu da ancak ve yalnız ahlâka uygun olan bir akıl sağlayabilir³¹.

KAYNAKLAR

- Gökalp, Ziya : Makaleler IV (Haz. Ferit Gagıp Tuncor) Ankara, 1977, Kültür Bak. Yay.
- Gökalp, Ziya : Makaleler VII (Haz. Abdulhaluk Çay) Ankara, 1982 Kültür Bak. Yay.
- Gökalp, Ziya : Makaleler VIII (Haz. Ferit Gagıp Tuncor) Ankara, 1981, Kültür Bak. Yay.
- Gökalp, Ziya : Makaleler IX (Haz. Şevket Beysanoğlu- Ankara, 1980 Kültür Bak. Yay.
- Çakmak, Ahmet : «Ziya Gökalp ve Çağdaşlaşmak Sosyoloji Konferansları, 14 Kitip İstanbul 1976, İst. nÜiversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Heyd, Ürier : Türk Ulusçuluğunun Temelleri (Çev. Kadir Güney, Ankara 1979 Kültür Bak. Yay.
- Schweitzer, Albert : Uygarlık ve Barış (Çev. K. Vehbi Gül, E. Gürol) İstanbul 1935 Varlık Yay.

(30) Schweitzer, a.g.e., s. 57

(31) Schweitzer, a.g.e., s. 49